

Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΛΟΓΟΣ, ΤΑ ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΑ ΡΕΠΟΡΤΑΖ ΚΑΙ ΤΑ ΤΑΜΠΟΥ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΑΘΗΝΑ ΣΚΟΥΛΑΡΙΚΗ

Η «δημόσια ιστορία» είναι ένας όρος αμφιλεγόμενος. Παραπέμπει όμως σε μια υπαρκτή κατηγορία ιστορικών πληροφοριών που δεν προκύπτουν από την πρωτογενή ιστορική έρευνα, αλλά από δευτερεύουσες πηγές και απευθύνονται στο ευρύ κοινό μέσω του Τύπου, της τηλεόρασης, του διαδικτύου και των κάθε είδους εκλαϊκευτικών εντύπων. Είναι προφανές ότι μετά τη διάδοση των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας και πολύ περισσότερο στη σύγχρονη «εποχή της Πληροφορίας», η ιστορία δεν αποτελεί πλέον αποκλειστικό αντικείμενο των επιστημόνων, των λογίων και των εκπαιδευτικών. Το ζήτημα προβληματίζει στο μέτρο που τα στοιχεία και οι αντιλήψεις που διακινούνται από αυτά τα κανάλια πληροφόρησης συχνά δεν ανταποκρίνονται στα πορίσματα της ιστορικής έρευνας.

Η ενημέρωση, αν και προϋπόθεση πολιτικής χειραφέτησης, δεν ταυτίστηκε ποτέ με την αληθινή γνώση. Ο λόγος των ΜΜΕ κρίνεται συνήθως ανεπαρκής σε σχέση με τον επιστημονικό λόγο, απλοϊκός, ρηχός και ενίοτε ανακριβής. Δεν έχει συνεπώς νόημα να υπενθυμίσουμε την αδυναμία του απλού ρεπορτάζ μπροστά στην πολυπλοκότητα των ιστορικών εξηγήσεων. Η προσέγγιση, η μέθοδος και οι πηγές δεν αφήνουν περιθώρια σύγκρισης. Αυτό που αντίθετα έχει ενδιαφέρον είναι να δει κανείς πώς τα κείμενα των μη ειδικών, όταν αναφέρονται σε ιστορικά θέματα, αντανakλούν τις ελλείψεις και τις σιωπές της ιστοριογραφίας, αντλώντας ευθέως από τα στερεότυπα του δημόσιου λόγου και τις κυρίαρχες κοινωνικές αναπαραστάσεις.

Ένα από τα είδη ρεπορτάζ που έχουν ιδιαίτερη απήχηση τα τελευταία χρόνια είναι το ταξιδιωτικό, είτε πρόκειται για ειδικά περιοδικά είτε για ταξιδιωτικούς οδηγούς. Το συγκεκριμένο είδος δεν έχει καμία σχέση με την ταξιδιωτική λογοτεχνία του παρελθόντος ή τους περιηγητές: συνδέεται μάλλον με τον μαζικό τουρισμό και δεν προϋποθέτει καμία ιδιαίτερη γνώση ή προετοιμασία. Οι συντάκτες των κειμένων αυτών περιγράφουν τα αξιοθέατα, παρέχουν κάποιες χρηστικές πληροφορίες για τον ταξιδιώτη και ενίοτε καταγράφουν τις εμπειρίες τους υιοθετώντας πιο προσωπικό τόνο. Στις περισσότερες των περιπτώσεων, μια μικρή ιστορική αναδρομή θεωρείται απαραίτητη. Το ίδιο και κάποια στοιχεία για τις τοπικές κοινωνίες. Κι εκεί αρχίζουν τα δύσκολα.

Καθώς το ερευνητικό μου αντικείμενο αφορά στο μακεδονικό ζήτημα, έχω μια μικρή συλλογή από ταξιδιωτικά κείμενα για την περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας. Σκέφτηκα να επιχειρήσω μια μικρή μελέτη. Είχα στη διάθεσή μου 25 κείμενα από περιοδικά και εφημερίδες (από το 1996 ως το 2005), καθώς και τρεις τουριστικούς οδηγούς. Τα αποσπάσματα που αναφέρονται στην αρχαία ιστορία, τη βυζαντινή και την οθωμανική περίοδο είναι συνοπτικά και προφανώς ελλιπή, αλλά αυτό είναι αναμενόμενο. Όπως και η ελληνοκεντρική σκοπιά, η οποία μπορεί να αποδοθεί στις πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (μπροσούρες, βιβλία τοπικής ιστορίας κλπ.).

Περισσότερο ενδιαφέρον έχουν τα σημεία όπου ο συντάκτης έρχεται αντιμέτωπος με την πρόσφατη ιστορία. Αυτή απουσιάζει από τα εγχειρίδια γενικής ιστορίας τα οποία μπορεί να συμβου-

λευτεί, ή συναρτάται με πολιτικές επιλογές που διχάζουν ακόμα τις κοινωνίες που επισκέπτεται. Ας εστιάσουμε εδώ.

Στη Δυτική Μακεδονία, ειδικά στους νομούς Φλώρινας και Πέλλας, ένα σεβαστό ποσοστό του πληθυσμού είναι ακόμη και σήμερα σλαβόφωνοι. Η γλωσσοπολιτισμική τους ιδιαιτερότητα συνδέθηκε ιστορικά με τον εθνικό ανταγωνισμό της Ελλάδας και της Βουλγαρίας στη Μακεδονία, με την ανάπτυξη του μακεδονικού εθνικισμού και τις αλυτρωτικές διεκδικήσεις της γειτονικής χώρας, αλλά και με τις συνέπειες του Εμφυλίου πολέμου. Το θέμα είναι ακανθώδες και έως πρόσφατα αποτελούσε για το δημόσιο λόγο στη χώρα μας «ταμπού». Το ελληνικό κράτος μετά το 1950 χαρακτήριζε επίσημα το μειονοτικό ζήτημα «ανύπαρκτο», ενώ πρακτικά ακολουθούσε πολιτική αφομοίωσης των σλαβόφωνων και αποσιώπησης της γλωσσικής ετερότητας.¹

Η αναζωπύρωση του μακεδονικού μετά το 1991 επανέφερε το θέμα στην επικαιρότητα. Παρά τις εθνικιστικές εξάρσεις την εποχή των συλλαλητηρίων και την πόλωση που δημιούργησαν, η σλαβοφωνία μεγάλου μέρους του πληθυσμού της ελληνικής Μακεδονίας δεν αμφισβητείται πλέον και η επιστημονική έρευνα αναπτύσσεται. Στο επίπεδο όμως του δημόσιου (δημοσιογραφικού και πολιτικού) λόγου τα πράγματα εξελίσσονται πολύ πιο αργά και διστακτικά. Ενδεικτικά της αμηχανίας και των αγκυλώσεων που επιβιώνουν είναι, εκτός των άλλων, και τα ταξιδιωτικά κείμενα για την περιοχή.

Τα περισσότερα δημοσιεύματα που εξετάσαμε δεν κάνουν καμία αναφορά στα εθνογλωσσικά χαρακτηριστικά των κατοίκων. Από όσα όμως επιχειρούν κάποιες αναφορές, η πλειονότητα κάνει λόγο για Βλάχους, Σαρακατσάνους, Αρβανίτες, Πόντιους, αλλά όχι για σλαβόφωνους (ακόμα και όταν πρόκειται για περιοχές όπου γλωσσικά κυριαρχούν, όπως το Καϊμάκτσαλάν, ο Άγιος Αθανάσιος (Τσέγκαν) και η Κέλλη. Γράφοντας π.χ. για αυτή την περιοχή, ο Κώστας Ζηρίνης, με αφορμή μια συνομιλία στα βλάχικα, αναλογίζεται «από πόσες εθνοτικές ιδιαιτερότητες αποτελείται αυτό που σήμερα συμπυκνώνεται στη λέξη Πατρίς».² Θα αποφύγει όμως να αναφερθεί σε οποιαδήποτε άλλη.

Είτε πρόκειται για άγνοια, είτε για αποσιώπηση, η απουσία οποιασδήποτε μνείας στη σλαβοφωνία των «ντόπιων» γεννά απορίες. Η καταγραφή δε των διπλών (ελληνικών και σλαβικών) τοπωνυμίων χωρίς άλλες εξηγήσεις, ή οι νεφελώδεις αναφορές στην «κοινή κουλτούρα» και τις επαφές με την άλλη πλευρά των συνόρων μας οδηγούν στην εκδοχή της εσκεμμένης αποσιώπησης.

Στα δημοσιεύματα για τις Πρέσπες, οι αναφορές στον Εμφύλιο και στην ερήμωση που ακολούθησε είναι συχνές. Η προσέγγιση όμως είναι συνήθως υπαινικτική. Ένα κείμενο σχολιάζει τον εποίκισμό των χωριών από βλαχόφωνους Έλληνες από την Ήπειρο, σημειώνοντας ότι έγινε «για λόγους εθνικής ασφαλείας φυσικά», αλλά παραλείπει να δώσει διευκρινίσεις.³

Τα λίγα κείμενα που κάνουν λόγο για σλαβόφωνους ή «διγλωσσους» είναι ακόμη πιο ενδιαφέροντα. Γιατί ενώ τολμούν να θίξουν ένα ζήτημα που δημοσιογραφικά χαρακτηρίζεται «ευαίσθητο», η επιφυλακτικότητα των συντακτών είναι εκδηλ. Στο

Η Αθηνά Σκουλαρίκη είναι κοινωνιολόγος των ΜΜΕ.

δείγμα που μελετήσαμε τουλάχιστον, οι συντάκτες φρόντιζαν να μην αφήσουν περιθώρια αμφιβολιών για την ελληνική ταυτότητα των σλαβόφωνων, υπερτονίζοντας με κάθε ευκαιρία το ελληνικό τους «φρόνημα».

Παρά την καλή του φήμη, ο οδηγός *Ανεξερεύνητη Δυτική Μακεδονία* των εκδόσεων Road, γραμμένος από τον Αντώνη Ιορδάνογλου, αναπαράγει όλους τους κοινούς τόπους της εθνικιστικής ρητορείας. Εκτός από απαξιωτικές αναφορές για το ελληνικό κράτος που «κοιμόταν ύπνο βαθύ» (σε αντίθεση με τους ήρωες πατριώτες που πήραν την υπόθεση στα χέρια τους) «όταν η βουλγαρική λαίλαπα σάρωνε τα πάντα», αποδίδει στον Ίωνα Δραγούμη την πρόθεση να οργανώσει τον «εξελληνισμό των ελλήνων Μακεδόνων». Παρ'ότι κάνει συχνά λόγο για εξαρχικούς, οι πατριαρχικοί δεν μνημονεύονται παρά μόνο ως «Έλληνες». Όσο για τη σύγχρονη εποχή, αφού στιγματίζει το «Ουράνιο Τόξο» ως αποσχιστικό κόμμα, ξεκαθαρίζει πως «όσοι μιλούν το σλαβικό ιδίωμα, τα γνωστά 'σλαβομακεδόνικα' είναι «φυσικά» Έλληνες και έχουν «ελληνικότατη συνείδηση».⁵

Αν και ο Γιώργος Ζαρκαδάκης σε εκτενές ρεπορτάζ για τις Πρέσπες στηλιτεύει την καχυποψία του κράτους προς τους «σλαβόφωνους Έλληνες», υιοθετεί εξίσου την τυπική εθνοκεντρική επιχειρηματολογία περί «ελληνικότητας» της περιοχής, ιστορικής συνέχειας, σλαβόφωνων μακεδονομάχων «σαν τον ξακουστό πατριώτη καπετάν Κώττα» και γραιοκόμων που ήταν «ελληνόφρονες και πιστοί στις εθνικές τους ρίζες».⁶

Αντίστοιχα, σε πρόσφατο ρεπορτάζ, η Ντίνα Μπατζιά μνημονεύοντας την βουλγαρική προπαγάνδα αναφέρει ως αυτονόητο ότι επρόκειτο για «ελληνικούς σλαβόφωνους πληθυσμούς». Τι σημαίνει άραγε αυτό το «ελληνικοί», εκείνη την εποχή; Και πώς ακριβώς προκύπτει; Η συντάκτης συνεχίζει περιγράφοντας πώς Κομιτατζήδες και Τούρκοι βιαιοπραγούσαν κατά των ντόπιων, με συνέπεια αυτοί είτε να μπαίνουν στη βουλγαρική οργάνωση «από το φόβο των αντιπoiώνων», είτε να «αγωνίζονται να διαφυλάξουν την εθνική τους ταυτότητα». Άλλη εκδοχή δεν υπήρξε, σύμφωνα με αυτή την αφήγηση.⁷

Το κείμενο αυτό είναι το μόνο που θίγει το πρόβλημα των πο-

λιτικών προσφύγων του Εμφυλίου, δίνοντας όμως μια μάλλον αφελή αιτιολογία για την παραμονή τους στη «γειτονική ΠΓΔΜ»: αν δεν έχουν επιστρέψει στον τόπο τους είναι «γιατί κανείς δεν μερίμνησε [!] ή γιατί συγγενείς τους εκμεταλλεύθηκαν τις περισυρίες τους». Χωρίς πουθενά να αναφέρεται η ρητή απαγόρευση της επιστροφής των «μη Ελλήνων το γένος» από το ελληνικό κράτος, η συντάκτης λέει κομπάζ: «Το ότι οι ντόπιοι είναι δίγλωσσοι ίσως να μη βοήθησε στον επαναπατρισμό που επετεύχθη για όλες τις άλλες περιοχές της πατρίδας μας».⁸

Είναι λογικό άνθρωποι μη ειδικοί, υπό πίεση χρόνου και απευθυνόμενοι σε ένα μη απαιτητικό κοινό, να μην είναι σε θέση ούτε να διασταυρώσουν τις πληροφορίες που συλλέγουν, ούτε να αντιληφθούν τις αποχρώσεις των νοημάτων και των όρων. Παρ'όλα αυτά, όσο ζητήματα όπως η εθνοτική ετερότητα στην Ελλάδα θα μένουν στη σκιά της επίσημης ιστορίας και όσο οι φορείς του δημόσιου λόγου θα καταφεύγουν σε εξιδανικεύσεις και σχηματοποιήσεις, η ελληνική κοινωνία θα μένει δέσμια απλουστευτικών ιστορικών αφηγήσεων και άρα εύκολα χειραγωγήσιμη σε περιόδους πόλωσης, όπως έγινε στην περίπτωση του Μακεδονικού την περασμένη δεκαετία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Τ. Κωστόπουλος, *Η απαγορευμένη γλώσσα*, Αθήνα, Μαύρη Λίστα, 2000.
2. Κ. Ζηρίνης, «Καϊμακτσάλαν: Και στην κορφή καϊμάκι», *Γεωτρόπιο - Ελευθεροτυπία*, 12 Μαΐου 2001, σελ. 45.
3. Ζ. Αλεξάκη, «Ψαράδες, Αγ. Γερμανός: Παρέα με τα 'κάικα'», *Γεωτρόπιο - Ελευθεροτυπία*, Απριλίου 2002, σελ. 26.
4. Α. Ιορδάνογλου, *Ανεξερεύνητη Δυτική Μακεδονία*, Αθήνα, εκδ. Road, 2004, σελ. 439, 280, 437.
5. Στο ίδιο, σελ. 289.
6. Γ. Ζαρκαδάκης, «Πρέσπες: Οι λίμνες των θρύλων, της ιστορίας και των πουλιών», *Experiment - Γαϊόραμα*, έτος 3, ν. 1, Ιαν.- Φεβρ. 1996, σελ. 109.
7. Ντ. Μπατζιά, «Πρέσπες: Μικρή, μεγάλη... μέγιστες», *Γεωτρόπιο - Ελευθεροτυπία*, 19 Νοεμβρίου 2005, σελ. 32-33.
8. Στο ίδιο, σελ. 33.

Η ΑΥΓΗ

ΠΡΩΙΝΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ